

ACC. N:R

M.10022:1-15.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Småland Upptecknat av: folkskoll. G. H. Hartman
 Härad: L. Möre Adress: Vissefjärda
 Socken: Vissefjärda Berättat av: upptecknaren
 Uppteckningsår: 1946 Född år 1888 i Vissefjärda

Hemmets prydnade. s. 1-15.
 Julgran o. julklappar. s. 13
 Vetsbröd. s. 15

LwF. 46.

H. G. 17, LwF 48

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R M.10022:/.

HEMMETS PRYDANDE.

Min far var bonde i byn Fåglasjö, Vissefjärda socken, samt ägde 3/8 mant. i Östregården. Han inköpte hemmanet av sin far, vilken var från Långasjö socken och förvärvade gården av sin svärfar. Hur det var tidigare har jag mej inte bekant.

För jämnt 100 år sedan uppfördes den mangårdsbyggnad, som ännu tjänstgör som sådan, fast den undergått en del förändringar, mest inomhus och till vilka jag återkommer. Min far var född 1845, och han omtalade, att han lärde sej gå, när de hade inflyttat i nybyggnaden. Under byggnationen bodde familjen i bränneriet, som var uppfört ett stycke nedanför (husbehovsbränningen förbjöds ett tiotal år därefter).

Huset är i två våningar med vind ovanpå, och husgrunden är ungefär kvadratisk, c:a 12 x 12 meter. Ingången är vid norra sidan och hade från början en förstukvist av trä med tak. Fönsterna är av den vanliga typen, med tre rutor i var luft, alltså sex i vart fönster. Det var en dörr från köket på södra sidan men inget fönster där utom en liten rad rutor över dörren. Förstudörrarna var två, med en rad små fönster över,

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. NR M. 10022:2.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

och dörrarna var mycket bastanta, med djupa speglar samt lister. På sidorna stod flata pelare, utskurna och målade med allmogeblommor. Dessa dörrar är borttagna, likaså pelarna, och förstukvisten har ersatts av en inbyggd veranda. Dessa och andra förändringar har vidtagits av min bror som överlätit gården till en son. Från början av 1800-talet är den sistnämnde ägare i femte led av min föräldragård, och som förut sagts, så har den säkerligen gått i släkten ännu fler generationer.

För att återgå till beskrivningen av byggnaden, så var det och är fortfarande gott om fönster. Vinden, som vi benämnde "tredje våningen", hade ett halvcirkelformat fönster på var gavel och detta var delat i flera rutor. Taket var belagt med enkupigt tegel, som ersatts med cementtegel på ena sidan. Rummen var många, fast icke alla på långt när beboddes; i första våningen boningsrum och förstuga, sidokammare, en framkammare samt kök med ett utanför beläget "yttre kök". Från förstun ledde en dörr och trappa upp till andra våningen, där man först kom till förstuvinden. Här var rummen över boningsrummet, framkammaren och sidokammaren exakt lika stora samt med samma antal fönster. Över köket fanns en kammare och vid sidan därom en ännu mindre. Från förstuvinden ledde

genom en dörr en trappa upp till "tredje våningen", som brukades till sädesförvaring, alltså i st.f. magasin, samt till förvaring av lite av varje.

Så går jag till namnen på de olika rummen, som de hette under min barndom. Nere: boningsrummet, sidkammaren och "farfars kammare" = den o-nämnda framkammaren. Oppe på var det "in-skullen" över boningsrummet, "klädkammaren" över sidkammaren samt "Frans' kammare" över framkammaren. Förstuvinden kallades "fast-skullen". Över köket var "röde kammaren" och vid sidan "sågel-kammaren". Röde kammaren hade röda tapeter och på sågel-kammaren förvarades fläsk- och köttförråden. Frans' kammare hade sitt namn av att min farbror Frans när han var hemma hos farfar bodde på det rummet. Han liksom hans äldre bror Johan hade tagit studenten i Växjö och gått i det gamla gymnasiet där, som nu är bibliotek.

I samtliga rum var det nog från början öppna spisar av gråsten: jag minnes att i boningsrummet var en väldig öppen spis av gråsten, kring vilken man kunde sitta ett halvtjog personer samtidigt och värma sej. De övriga rummen hade följande eldstäder: sidkammaren rund kakel-ugn, som förut stått på Röde kammaren, framkammaren nere s.k. rörspis av

ACC. N:R **M.10022:4**LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

tegel och däruppe en "kakelugn" av tegel. På "in-skullen" var det en liten öppen spis av gråsten och en liknande på klädkammaren. Köket hade i min barndom endast en stor öppen spis med bakugn. Kokspis kom senare och innan dess lagades all mat antingen i kökets öppna spis eller i den öppna spisen i boningsrummet. En del grytor och kittlar hade därför ben, och hade de inte det måste de sättas på en s.k. fotaring. På grund av att köket saknade egentliga fönster var det mörkt där, om ej elden flammade i spisen. I vardagslag lagades därför maten vanligen i boningsrummet, men då det var kalas överflyttade man till köket.

Liknande hus var det två till i byn, och desamma bebos alltjämt. Det var våra närmaste grannar, som tog efter farfars "stil".

De förändringar, som vidtagits sedan min barndom, har varit: som jag nämnde blev förstukvisten för några år sedan utbytt mot en veranda samt andra ingångsdörrar till förstugan, stora spisen i boningsrummet är ersatt med en rörspis av tegel, som vitas med krita, i sidkammaren är en tegelkakelugn, den gamla köksspisen är riven helt och kokspisen insatt på motsatta väggen mot boningsrummet, förstugan, farfars kammare och kammaren ovanför denna samt fast-skulle har förvandlats till en öppen hall

ACC. NR **M 10022: 5.**LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

med spiraltrappa mellan våningarna. I andra våningen har min bror som "undantagslägenhet" två rum och kök. Köket har inretts i Röde kammaren. Båda lägenheterna har sålunda exakt lika indelning av rum och lika golv-yta ungefär. Uppe på är det på in-skullen liksom i kammaren vid sidan runda kakelugnar.

Jag ska nu försöka ur minnet återge, hur det var för omkring 50 år sedan, och följer ungefärligen Eder frågelista.

1. Vad lövning beträffar, så var det vid midsommar som dylik förekom. Vid förstukvisten sattes unga björkar, och i spisarna insattes löv i något kärl med vatten i, t.ex. en större lerkruka eller en gammal koppar-kruka. Det var olika sorters löv, som brukade sättas in, bok- och eklöv, olvon osv. Även vid murbanden samt mellan spisen i taket sattes löv-kvistar. Jag kan inte låta bli att omtala, att lönnlöv användes till speciellt ändamål, fast inte till prydnad i rummen: till midsommar bakades s.k. lövkakor av tjock smet, som hällades på lönnlöv samt insattes i ugnen och baktes. De var utmärkt god^{-a} samt smakade riktigt friskt av löv. Det var, innan man började använda bakplåtar, som denna baktings-metod förekom.

ACC. NR M. 10022:6.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Vårt boningshus var så pass modernt byggt, att inga takbjälkar syn-
tes utan var inklädda med s.k. underslag. Mellan taket i nedre våningen
och golvet i den övre fanns sålunda ett mellanrum av samma djup som
bjälkarnas tjocklek. Här blev med tiden ett bra tillhåll för råttor, som
om nätterna dansade där i fred för alla katter.

2. Rörande golvens rengöring så skurades de i allmänhet med vatten
och en sliten kvast, innan skurborstar började användas, och skurvattnet
togs upp med torr vitmossa. Senare började man till torkningen begagna
trasor, men förstukvisten samt förstugor och kök torkades också under
min barndom med vitmossa. Kvarlämnade delar av denna avsopades sedan
golven blivit torra.

Mattor användes sparsamt i äldre tid, men redan före min tid börja-
de vi i mitt hem ha trasmattor, vävda naturligtvis hemma av mor eller
någon av pigorna, kanske av någon backstugukvinna i närheten. Då famil-
jen var stor, blev det inte svårt att få material till inslag i väven.
Varpen spann man av lin först, men då bomullsgarnet blev allmänt, köptes
varpen, s.k. silva-garn, 6-trådigt. Detta garn användes till solv, därav
benämningen silvagarn.

På somrarna nändes man inte ha mattorna på, ty egentligen skulle de utgöra ett skydd på vintern mot golvdrag. Trossningen gjordes den tiden bristfälligt, och det blev med tiden också stora springor mellan de halva alnen eller mer breda golvtiljorna av kärngran. Därför om man så hava kunde lade man ut matta bredvid matta, så hela golvytan blev täckt, och detta bidrog mycket till att öka värmen i boningsrummet. I de andra rummen hade man inga mattor alls av något slag. De låg på boningsrumsgolvet från utearbetets slut på hösten och till vårarbetet började, allt under den tid, då inte jordbruksarbete pågick, detta för att inte jorda ner dem. Under sommaren rengjordes de vid sjön eller i den förbiflytande "rännbäcken", gnoddess med kvast eller borste och fick sedan ligga och sköljas ur, torkades och lades in för nästa "säsong".

3. I mitt hem hade vi som väggprydnade en större spegel i boningsrummet, försedd med ornament, och skulle den nu vara av stort antikt värde, men jag har icke fått reda på var den hamnade efter det jag flyttade från hemmet. Några tavlor hade vi även: tidigast var det litografier av kung Oskar I och Josefina, vilka hängde på in, skullen, och i boningsrummet små tavlor i färg, föreställande Kristus på korset eller dylikt,

ACC. N:R **M.10022:8.**LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

samt "människans åldrar". Tavlorna var köpta i Karlskrona, troligen, ty i denna stad, som ligger $4\frac{1}{2}$ mil från mitt barndomshem, hade man sina affärer. Var vecka en eller två gånger körde man dit med träkol eller virke, såsom läkt, mastspiror, ved och bräder, som levererades mest till örlogsvarvet. Man körde vanligen med häst, men det förekom även att någon gav sej i väg med oxök. Om tavlorna icke inköpts i "stan", som man kallade Karlskrona, så hade man väl handlat dem av någon jude eller knalle, av vilka det den tiden var gott om. Ramarna hade man beställt av byns finsnickare, för de var vackert och väl gjorda, fanerade med alm eller annat ädelt lövträslag, betsade ljusbruna samt polerade. I alla händelser tog sej tavlorna bra ut, där de kontrasterade mot tapeterna, bättre än de rysliga oljetryckstavor, som sedan blev vanliga även i denna trakt av vårt land.

Bonader användes aldrig någonsin i vårt hem i Fåglasjö. Redan när boningshuset kom till för hundra år sedan tapetserades rummen, och på inskullen satt samma tapeter på tills för blott några år sedan, klistrade direkt på den väl avputsade timmerväggen. De var ljusa, med små mönster i ljusblått, men de gick inte från tak till golv utan slutade omkr.

ACC. NR M. 10022:9.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

fönsterhöjd från golvet. Väggarnas nedre del hade man klistrat papper på, vanligt billigt vitt papper, och sedan var detta målat blågrått och med cirka 1 cm. ränder i ytterkanterna, två eller tre, eller kanske det bara var en, som dekorerings. Enkelt men ganska smakfullt såg det emellertid ut, och så sparade man de dyra tapeterna. Målarfärgen utgjordes av krita med något mörkt uti samt möjligen lim, men det senare måhända var uteslutet, ty färgen "smet" ifrån sej, då man tog med handen eller råkade röra mot med kläderna. Även taken var kritade, vita liksom spisarna.

Boningsrummet hade som möbler allra först väggfasta sängar, men de avlöstes snart av lösa dragsängar samt en träsoffa, även den att ligga i. På gaveln stod en chiffonjé, fanerad med sågat fanér, allt gjort av snickaren för hand, och över den hängde den förut omtalade spegeln. Vid en vägg hängde klockan, omkring alnshög, försedd med två lod samt slagverk. I ett skåp, som räckte från golv till tak, förvarades kärl och mat och mycket annat, och mitt på golvet stod ett slagbord, senare utbytt mot ett runt, bestående av två halvcirkelformade delar, vardera delen med tre ben. Vid festliga tillfällen blev det slagbordet, som placerades mitt å golvet, då där kunde dukas upp mera. Och en möbel, som i dåtida hem, såväl

ACC. NR **M.10022:10.**LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

bond- som backstugor, icke saknades, var vaggan. Två sådana minns jag vi använde: först en som sattes i rörelse i sidled och stod på ett postament, som innehöll en stor låda för barnkläderna, senare en som hade vagglådan i ena änden av en bräda, som fjädrade mot en kloss samt sattes i rörelse upp och ner, fjädrade alltså . På en del ställen hade man vaggan upphängd i takbjälkarna, men då det ibland hände, att ungarna trillade ner och antingen slog sej fördärvade eller dog av fallet, blev dessa tortyrredskap alldeles ur bruk. Alla vaggor var ju ett oting, ty barnet som skulle vaggas, när det skrek, skakades nästan till medvetslöshet.

Dukar förekom ju ofta på borden vid fest men aldrig till vardags. Vaxduken var då ännu inte uppfunnen, och man ville inte ha duk dagligen, när barnen var med vid måltiderna och spillde. Då ställde det sej bättre och billigare att skura bordskivan då och då efter maten eller torka av med en våt trasa, om skivan var målad, vilket jag minns att våra bord hade. Och då den sotiga grytan eller stekplåten i vardagslag ofta sattes fram på bordet, passade det inte att ha duk, som lätt kunde smutsas ner även på det sättet. Några bordsprydnader hade man inte utom när det var högtid, t.ex. jul, då ett par mässingsljusstakar sattes på slagbordet för att lysa upp.

Vi hade i ett av rummen en byrå, som morfar hade tillverkat och som mor hade fått vid flyttningen från sitt hem i Mörkamåla, Sillhövda socken i Blekinge. Den hade fyra lådor samt var fanerad med för hand utsågat fanér av björk, bonad och polerad. På denna byrå stod en s.k. toalettspegel, vars undre del hade små lådor. På två sidor var ståndare i vilken spegeln var fästad, så den var svängbar. Såväl spegelramen som pelarna var utsirade med sniderier i trä.

Far hade sedan sin pojktid en snedklaffbyrå eller sekretär, men den var ej fanerad och polerad utan målad i mahogny.

Som prydnader kan väl även betraktas ett litet antal krulväxter i fönstren, vilka bestodo av bl.a. myrten, "ranika" eller geranium samt balsaminer. Hade man ej tillräckligt med burkar att plantera i så gjordes sådana av näver. Jag minns att man av balsåminstjälkarna, som var tjocka och köttiga, gjorde en "smörja", som brukades att pensla på sår.

Hur stugan upplystes i allra äldsta tid kan inte här så noga beskrivas, men jag tycker mej minnas, att jag hörde mina föräldrar omtala att stickor var vanliga i deras barndom. Vid fest och högtid hade man ju alltid ljus av talg, vilka stöptes i hemmet efter den stora höstslakten.

ACC. N:R **M. 10022:12.**LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Tillverkningsättet för dem är ju så allmänt bekant, att här inte någon beskrivning behöver förekomma. Jag såg bland en del skräp en gång en form av bleck, som användes vid ljusstillverkning, alltså stöpning i egentlig mening, medan den enklaste och mest använda metoden torde ha varit "doppningen".

Så långt mitt minne sträcker sej hade vi emellertid utom ljus av talg och stearin fotogenlampor av olika "kaliber" och utseende. Det var blecklampor, små s.k. glo-maskar, utan glas och skruv, vilka användes att sätta på spishyllan eller i lyktan, när man skulle ut i ladugården och mjölka eller tröska otta med slaga. De drog helt lite fotogen, och vecken var blott en remsa av bomullstyg. Dessutom hade man fotlampor med kupa av mjölkvitt glas samt med flat- eller rundbrännare, de senare av olika "linjer", 6-8, 10 eller 14. Sedan kom även taklampor, med enkla ståltrådsställningar för upphängning i köket, och finare för bonings- och andra rum. Dessa sistnämnda var av gjutjärn eller dyl. samt bronserade gula eller vita. Sådana lampor hade man i denna trakt tills det elektriska ljuset kom hit för c:a 15 år sedan. Ja, något ställe finns ju ännu, som fortfarande använder sej av fotogenlamporna. Under kristiden hade man som ersättning karbidbelysning.

ACC. N:R **M. 10022:3.**LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Innan julgranar infördes här i trakten kan omnämnas, att man brukade s.k. ljuskronor, men de var inte gjorda av halm utan av ståltråd, som virades med remsor av silkepapper i olika färger. I dessa kronor fanns neromkring hållare för fyra-fem stora ljus av talg (senare stearin) och i dem hängde barnen också sina "konfekt", papperskarameller. Vi hade dock ej i min barndom dylik ljuskrona, utan vi var de första som började ha julgran i orten. Detta förklaras av att såväl mina farbröder som mina äldre syskon "varit ute", studerat i Kalmar och Växjö, Uppsala och andra platser samt kom med nya intryck ute från stora världen. Även julklappar hade vi från min tidigaste barndom i mit hem, vilket inte blev vanligt allmänt förrän bara för några år sedan.

Jag kom just nu ihåg att jag glömt att omtala våra gamla sängar, som var innan dragsängarna kom. Såväl i boningsrummet som allra sist på in-skullen och Röde kammaren var det väggfasta sängar, vilka stod i hörn, för att spara in en gavelsida, således endast två sidor av bräder. När jag var omkr. tio år eller så togs dessa sängar bort för att förvandlas till - små fönsterbor. Virket var nämligen av så utsökt beskaffenhet, kärnfur, att man inte ansåg sej kunna förstöra det till ved. Man

ACC. N:R M.10022:14.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

bar sålunda bräderna till bysnickaren, som omsider levererade borden, med elliptisk skiva, fanerad och polerad samt med pelare som stöd, vid vilken var fastsatta tre fötter. Så var de väggfasta sängarnas saga all!

I dessa väggfasta sängar låg man på långhalm av råg, och över den var utbredd ett hemvävt grovt täcke. På detta breddes sedan ett lakan. Överlakan användes icke den tiden i bondstugorna varken i vardagslag eller till gäster. Som täcke var det mycket vanligt med fällar, gjorda av fårskinn, med dessa fastsydda på täcken, som var vävda av "skinnhår", d.v. s. av nöthår från garveriet. Även enbart hårtäckena användes stundom i sängarna. Sticktäcken samt därefter filter är en senare utveckling av sängutstyrseln. Vad jag särskilt fäster mej vid är sängarnas längd. De var nämligen efter våra förhållanden korta, och en karl av nutida medel-längd skulle inte kunna ligga rak i dessa gammaldags väggfasta sängar.

Som komplettering kan nu slutligen nämnas, att under köket, det yttre, var en källare, med nedgång genom en lucka, men denna källare var redan ur bruk då jag var barn. Min bror lät inreda en matkällare under den vid köksingången tillbyggda kökskvisten och användes fortfarande. Som en egendomlighet kan nämnas, att potatiskällaren är belägen ett par hund-

ra meter från gården liksom i gamla tider. Där den ligger hade hela den delen av byn, Östragården, en gemensam backe utslagen, där samtliga skulle få gräva ut och mura källare. Här var också Östragårdens linbasta utgrävd och byggd.

Och så allra sist vill jag omnämna ett sätt att baka vetebröd, innan vi inköpte kokspis. Vid kalas bakes såväl matbröd som vetekakor i den stora ugnen, men kom det oväntat främmande och vetebrödet var slut, fick man antingen ta fram våffel- eller gorånsjärnen och baka med dessa. Men så var det riktiga vetekakor, som bakades ibland på följande sätt; man satte stekplåten på fotringen, som stod över glöderna i den öppna spisen, satte kakorna på plåten samt för att få övervärme lade man en järnplåt över stekplåten. På järnplåten lades fullt med glöder, och det var dessa, som skulle göra så att vetebrödet fick överhy. Som synes så var det att vara uppfinningsrik, när så krävdes och att reda sej med vad som stod till buds.-